

Голові спеціалізованої вченої ради
Державної установи
«Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»
01054, м. Київ, вул. Леонтовича, 5,
доктору історичних наук, професору,
головному науковому співробітнику
відділу теорії та методології всесвітньої історії
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
СТЕЛЬМАХУ Сергію Петровичу

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію СРІБНЯК Мілани Ігорівни
на тему «РЕПАТРІАЦІЯ ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ З
НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1918-1920 рр.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03
«Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дослідження.

Проблема репатріації військовополонених під час та після Першої світової війни є важливою складовою загального процесу соціально-політичної стабілізації в післявоєнній Європі. З огляду на геополітичні трансформації, розпад імперій Австро-Угорської та Німецької, а також формування нових національних держав, процес повернення українських полонених набув не лише гуманітарного, а й виразного політичного виміру. Репатріація українців з таборів Німеччини та Австро-Угорщини у 1918–1920 рр. відбувалася на тлі боротьби за державну незалежність України, що значно ускладнювало реалізацію цього процесу.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених Першій світовій війні, українському державотворенню та міжнародним відносинам зазначеного періоду, питання репатріації українських військовополонених залишається недостатньо дослідженим. У науковому дискурсі бракує комплексного аналізу механізмів, умов, перебігу та наслідків повернення українських полонених, а також оцінки їхнього впливу на суспільно-політичне життя та процеси національного самовизначення.

Особливої актуальності дослідження набуває у контексті сучасних подій, пов'язаних із війною Росії проти України, які знову актуалізували проблеми військового полону, гуманітарного права та репатріації. Історичний досвід початку ХХ століття дає змогу краще зрозуміти виклики, що стояли перед українською державністю, і шляхи подолання подібних кризових ситуацій. Таким чином, обрана тема має як історико-пізнавальне, так і суспільне значення, що зумовлює її наукову та практичну актуальність.

Наукова новизна і практичне значення отриманих результатів.

Дисертація М. І. Срібняк є важливим, самостійним дослідженням, із присутніми в ній переконливими, достовірними, обґрунтованими результатами, які достатньою мірою пов'язані з опрацьованими ним джерелами та підтверджені узагальненнями і оцінкою в рамках окремих розділів. Загалом аналіз джерел та їх класифікація проведені досить кваліфіковано, що свідчить про належну теоретичну підготовленість дисертантки, в історіографічному нарисі наведено та критично проаналізовано дотичні до цієї тематики дослідження. Джерельну базу дослідження істотно розширено шляхом залучення неопублікованих архівних матеріалів, документів із фондів українських та зарубіжних архівів, а також мемуарної літератури учасників і свідків подій. Це забезпечило репрезентативність джерельного комплексу й створило необхідні умови для досягнення високого рівня достовірності наукових висновків. Важливим є те, що М. І. Срібняк сформулювала обґрунтовані висновки, які істотно прояснюють дійсний стан даної дослідницької проблеми.

Відтак дисертаційна праця М. І. Срібняк є завершеною та достатньо повно розкриває проблему дослідження. Результати наукової роботи висвітлено у 26 публікаціях авторки (в них доволі повно висвітлено окремі аспекти досліджуваної нею проблеми). Участь дисертантки в роботі цілої низки міжнародних та всеукраїнських конференціях свідчить про її цілком достатню наукову апробацію. Сформульовані М. І. Срібняк узагальнення є доцільним використати під час навчального процесу з курсантами вищих військових училищ України, а також студентами університетів (під час викладання курсу «Основи захисту України»).

Структура, зміст дисертації, самостійність, завершеність та відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Структура дисертації М. І. Срібняк визначена метою та її завданнями. Дослідження складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків, містить рівнозначну анотацію українською та англійською мовами, перелік публікацій дисертанта за темою наукової роботи. У статтях дисертантки належним чином висвітлені

окремі аспекти досліджуваної теми. Відтак є всі підстави стверджувати, що дисертаційний проєкт пройшов належну наукову апробацію.

У першому розділі «Історіографія, джерела, методологія дослідження» (с. 32–76) своєї роботи М. І. Срібняк проаналізувала стан наукової розробки та джерельної бази теми, окреслила методологію свого дослідження. Використання широкого кола літератури засвідчує його дуже добру обізнаність з напрацюваннями попередників, що у свою чергу дозволяє погодитися з думкою дисертантки, що в сучасній українській і зарубіжній історичній науці до сьогодні ще відсутнє комплексне дослідження процесу репатріації полонених українців з Німеччини та Австро-Угорщини в зазначений період.

Джерельна база дослідження (§ 1.2) є добре наповненою – вона представлена різноманітними документами, проте найчисленнішу та найважливішу групу джерел складають документи ЦДАВО України. Доречно особливо відзначити ту обставину, що дисертантка залучила до дослідження матеріали архівів кількох європейських держав, а також США та Канади. Важливим є те, що дисертантка критично співставляла інформацію, що була почерпнута нею з цих документів, що у свою чергу дозволило їй достовірно й неупереджено висвітлити обрану тему.

Методологічний арсенал дисертації охарактеризований у (§1.3), він є достатнім для розкриття заявлених завдань і теми і свідчить про належне оволодіння М. І. Срібняк методологією дослідження. Особливо цінним є звернення дисертантки до методологічних прийомів, що були запропоновані німецьким істориком Р. Козеллеком та ін.

У другому розділі дисертації «Репатріація полонених українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918 р.)» (с. 77–117) всебічно досліджено репатріації українських полонених вояків із теренів Німеччини й Австро-Угорщини у 1918 році. На особливу увагу заслуговує (§ 2.2) «Українська дипломатія в обстоюванні прав полонених українців та налагодженні процесу їхньої репатріації» (с. 88–102). Дослідницею слушно зазначено, що після укладення Брест-Литовського мирного договору 9 лютого 1918 р. та значні зусилля українських дипломатів уможливило досить швидке започаткування процесу повернення в Україну полонених українців з таборів Австро-Угорщини та Німеччини. Однак у 1918 р. це стосувалося лише окремих категорій таборян (осіб із інвалідністю, важкохворих, «інтелігентів», вояків українських формацій).

У третьому розділі «Діяльність Української Військової Місії у Німеччині (1919–1920 рр.)» (с. 118–153) йдеться про діяльність української військової місії у Німеччині в 1919–1920 роках. На (с. 120) дослідницею зазначено що до основних завдань Місії було віднесено: репрезентація інтересів вояків-полонених українців перед німецькою владою та дипломатичними

представництвами держав Антанти, надання їм матеріальної підтримки й моральної опіки, а також організація їхнього повернення додому.

Дисертантка слушно наголошує, що початок діяльності української військової місії у Німеччині був позначений складними перемовинами, значними організаційними та фінансовими труднощами в процесі пошуку та фрахтування транспорту для евакуації в умовах заборони на репатріацію внаслідок відповідних рішень Міжсоюзницької комісії Антанти (с. 121). У (§ 2.2) зазначено, що 1919 рік був сповненим багатьма викликами як для української дипломатії в організації репатріації полонених українців, так і загалом для української державності. Складні умови життя та ворожа пропаганда часто негативно впливали на ставлення полонених українців до зусиль УВСМ у Німеччині, проте попри всі непереборні обставини процес репатріації ніколи не припинявся, хоча його обсяги були невідповідними дійсним потребам полонених українців на теренах Німеччини (с. 144).

В останньому розділі четвертому «Особливості функціонування репатріаційних місій УНР на теренах Центральної Європи, Балканських країн та Італії (1919–1920 рр.)» (с. 154–191) дисертанткою відзначено, що період 1919–1920 рр. став епохою випробувань як для Австрії – правонаступниці Австро-Угорської імперії – так і для українських «поворотців» (полонених часів Першої світової війни, які набули статусу інтернованих після її завершення), а також інституцій, що ними опікувалися.

Загалом у даному розділі зроблено висновки, що організація допомоги й забезпечення репатріації полонених українців з Австрії у 1919–1920 рр., що відбувалося заходами членів Української військово-санітарної місії в Австрії та Українського Червоного Хреста, стала можливою завдяки створенню розгалуженої мережі збірних станиць і переймальних етапних пунктів. Перебуваючи в них, репатріанти мали можливість отримати мінімальну медико-санітарну та продовольчу допомогу; крім того, для поворотців спорадично влаштовувалися й культурно-освітні акції (с. 167).

Закриття українських кордонів, що сталося наслідком воєнних дій та окупації частини УНР восени–взимку 1919–1920 рр., практично паралізувало репатріаційний процес. Потерпаючи від нестачі коштів, уряд Директорії УНР мінімізував видатки на потреби репатріантів, спрямувавши всі залишки державних авуарів на військові цілі, зокрема для допомоги тим репатріантам, хто висловлював бажання приєднатися до складу Армії УНР. (с. 191).

Висновки дисертації містять цінні авторські міркування, які засвідчують те, що репатріація стосувалася значної кількості (сотень і тисяч) полонених, а її проведення було виявом турботи УД і УНР про своїх громадян. Слід відзначити, що висновки цілком корелюються із сформульованими у вступі дослідницькими завданнями

Список джерел та літератури є належним чином оформлений та структурований. У додатках дисертантка навела цінні документи, які ілюструють різні прояви життя та діяльності полонених в очікуванні репатріації, у т.ч. розписи персонального складу військово-санітарних комісій, кількісні співставлення репатріантів, репатріаційну інфраструктуру.

Методологія дослідження.

Методологічний арсенал дисертації охарактеризований у §1.3, він є достатнім для розкриття заявлених завдань і теми і свідчить про належне оволодіння М.І.Срібняк методологією дослідження. Нею була застосована т.зв. багаторівнева методика, яка передбачає використання цілої низки загальнонаукових та спеціальних методів, поєднання яких забезпечило комплексний, системний і глибокий аналіз проблеми репатріації полонених українців з теренів Німеччини й Австро-Угорщини (та її країн-наступниць). Є важливим, що дослідниця приділила чільну увагу не лише інституційним механізмам репатріації та діяльності державних і міжнародних організацій, а й зображенню життя й поневірянь полонених, їхнім особистим переживанням, сподіванням та страхам. Для розкриття цього виміру теми вона слушно використала методологічні підходи *екзистенціалізму*, зокрема ідеї про драму людського існування, що дозволило їй глибше осягнути психологічний стан полонених в очікуванні репатріації. Досить плідним виявилось також звернення дисертантки до методологічного підходу Фернана Броделя, який, попри свою своє тяжіння до цілісного бачення історичного процесу, наголошував на важливості розуміння людського виміру досліджуваних явищ. Також варто відзначити доцільність використання й методологічних прийомів, запропонованих німецьким істориком Р.Козеллеком.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.

Ознайомлення з дисертацією М. І. Срібняк, її науковими працями за темою дослідження засвідчує дотримання дисертанткою принципів та норм академічної доброчесності. Використані у роботі матеріали і висловлювання інших авторів включають відповідні посилання на їх джерела, що відображає коректність підходу авторки до цитування використаного аналітичних та цифрових даних. У дослідженні відсутні випадки академічного плагіату, фабрикації й порушення академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні питання.

1. Видається важливим окреслити загальну кількість репатрійованих полонених українців, а також встановити (якщо дисертантка виявила відповідні документи) число тих з них, хто зголосився до вступу до лав Армії УНР.

2. Доцільно було би ширше представити відображення процесу репатріації полонених у кіно фотодокументах. Наскільки є представленою у кіно- і фотодокументах репатріація полонених українців з Німеччини? У чому полягає цінність цієї групи джерел, яку саме інформацію вони містять?

3. Серед застосованих М.Срібняк методологічних прийомів вказана військова антропологія, використання якої дозволило їй сфокусувати увагу на ключових дійових особах, які брали участь у процесі репатріації – зокрема голів військово-санітарних місій та чільних українських дипломатів (у т.ч. В.Липинський, Д.Дорошенко та ін.). Але разом з тим не менш важливим завданням була б реконструкція колективного портрету, «образу» репатріанта (соціального стану, освітнього цензу, особливостей світогляду, національної самоідентифікації, ставлення до УНР тощо).

4. У дисертації кількаразово наголошувалося на тому, що більшовицька пропаганда охопила значну кількість полонених, у т.ч. й частину українців. У чому полягав їхній вплив, в який спосіб більшовики намагалися використати репатріантів у власних цілях?

5. Хоча хронологічні рамки дисертації обмежені 1918-1920 рр. існує доцільність інколи виходити поза їх межі – чи намагалася дисертантка простежити життєву долю членів військово-санітарних місій після завершення ними виконання своїх обов'язків на дипломатичній службі?

6. Як можна було би оцінити внесок Міжнародного комітету Червоного Хреста у справу гуманітарної допомоги репатріантам? Хто з його діячів найбільше сприяв організації репатріації полонених українців?

7. У дисертації міститься коротка інформація про «італійський вектор» репатріації полонених українців. Що перешкодило оперативно повернути додому полонених українців з цієї країни?

8. Варто було б більш глибоко дослідити діяльність військово-санітарних місій представників Західноукраїнської Народної Республіки, позаяк окремі їх делегати свого часу були депутатами до Австрійського парламенту та мали тісні зв'язки з представниками з боку Австрії. Багато вихідців із Галичини та Буковини, що були на дипломатичній службі УНР і ЗУНР докладали максимум зусиль щодо повернення українських вояків-полонених.

9. На (с. 160) дослідниця зазначає що Я. Окуневський (начальник санітарної служби Державного секретаріату ЗО УНР) був делегатом Міжнародної конференції (наради), яка скликала Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) 15–16 квітня 1919 р. у Відні. Делегатами МКЧХ була визнана корисність відвідування ними українських станиць в Німецькій Австрії,

завдяки чому вони були достатньою мірою обізнані із загальною ситуацією щодо полонених. Відтак, доречним було б використати у своїй праці використати особистий фонд Ярослава Окуневського (Ф. 383), що зберігається в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів. Як видно з дослідження дисертантка працювала з архівними матеріалами з даної установи.

Проте зауваження і рекомендації, висловлені у цьому відгукові, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного проекту М. І. Срібняк.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Дисертаційне дослідження Мілани Ігорівни Срібняк «Репатріація полонених вояків-українців з Німеччини та Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)» є завершеною і самостійною науковою працею, відповідає вимогам пунктів 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), а також вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 21.01.2017 № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом МОН України № 759 від 31.05.2019). З огляду на це, авторка дисертаційного дослідження – Мілана Ігорівна Срібняк, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

Професор кафедри
міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнського національного
університету
доктор історичних наук, професор

Ігор ДАЦКІВ

Підпис: *Ігор ДАЦКІВ*

Завірюю:
НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ *Алла Семик (Рул)*